

**ЕКОЛОГІЯ
ПРАВО ЛЮДИНА**

Верховенство права для захисту довкілля

Питання відновлення ґрунтів у контексті планів відновлення громад

Аналітичний документ

Питання відновлення ґрунтів в контексті планів відновлення громад

Аналітичний документ

Автори:
Анатолій Павелко
Соломія Баран

Львів 2023

ПЛАН

1. МЕТА

2. ОПИС ІСНУЮЧОЇ ПРОБЛЕМИ

3. ЦІНА НЕВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

4. РІШЕННЯ

4.1. Нормативно-правові зміни

4.2. Адміністративно-інституційні зміни

4.3. Бюджетні зміни

5. ПОЗИЦІЇ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН ТА ДІЇ ЩОДО НИХ

5.1. Підтримка впровадження пропонованих змін

5.2. Противники впровадження пропонованих змін

5.3. Соціальні ризики

6. КАРТА ВИКОНАВЦІВ

7. КАРТА КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ

8. ВИСНОВКИ

1. МЕТА

Метою даного аналітичного документа є аналіз існуючих проблем в частині відновлення ґрунтів, формування нормативно-правових, адміністративно-інституційних та бюджетних пропозицій для належного врегулювання питання відновлення ґрунтів на рівні планів відновлення громад.

2. ОПИС ІСНУЮЧОЇ ПРОБЛЕМИ

Вплив людей на ґрунт в основному здійснюється через сільськогосподарську діяльність та урбанізацію, промислове забруднення, видобуток корисних копалин тощо. Проте війна стає все більш вагомою складовою людського впливу на ґрунти. Наслідки військових дій для властивостей ґрунту в багатьох випадках є значними, особливо в сучасний період, коли зброя стає все більш руйнівною¹.

Війна, розв'язана Російською Федерацією проти України, призвела до значного негативного впливу на ґрунти. Деякі приклади такого негативного впливу:

1. У результаті бойових дій Україна стала країною з найбільш замінованою² територією у світі.
2. Вибухи ракет, артилерійських снарядів призводять до утворення воронки, порушення ґрунтового покриву на значних територіях, забруднення ґрунту важкими металами.
3. Знищується ґрунтова біота та рослинний покрив, ґрунтовий покрив порушується і внаслідок риття оборонних споруд (окопів, бліндажів тощо). До таких наслідків призводить і рух важкої військової техніки, яка, крім того, переущільнює ґрунт.
4. Шкода завдається і від забруднення паливно-мастильними матеріалами, впливу високих температур при горінні, ударних впливів.
5. Крім прямого впливу, ґрунти страждають і від опосередкованого впливу. Наприклад, забруднення виникає внаслідок руйнування складів, промислових та сільськогосподарських підприємств, поширення токсичних продуктів горіння тощо.

На сьогодні війна триває, тому вкрай важко оцінити всі обсяги втрат і збитків, які завдає агресія Росії українським ґрунтам. Але повна оцінка обов'язково повинна бути здійснена після визволення територій. На жаль, шкода, завдана ґрунтам зокрема, довкіллю і цивілізації в цілому буде відчутною ще протягом багатьох років.

Та вищеописана проблема полягає не лише у шкоді, що завдається українським ґрунтам, а й у відсутності обґрунтованого, чіткого та єдиного бачення врегулювання питання відновлення ґрунтів у планах відновлення громад. Саме належне вирішення цього безпосередньо «на місцях», тобто на рівні об'єднаних територіальних громад є ключовим для успішного здійснення відновлення ґрунтів.

Слід додати, що Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України 4 квітня 2022 року прийнято наказ №167, яким затверджено Методику визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії

¹ http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/11/grunty_YEdnannya.pdf?fbclid=IwAR0j0_OCP3ItzNFM49Y_YfUznd6OLoVl44qwjFs7Ssn_eHeHfAGR0yrG07FE

² <http://epl.org.ua/announces/ekspedytsiya-v-gromady-sumshhyny-ta-chernigivshhyny-programy-kompleksnogo-vidnovlennya-otg/>

та бойових дій під час дії воєнного стану³ (надалі – Методика). Її врахування в ході фіксації та обрахунку шкоди ґрунтам має станом на сьогодні вагоме значення.

Слід зазначити, що нині чинною є і «Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства»⁴, затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 27.10.1997 р. № 171.

20 березня 2022 р. КМУ затвердив «Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації» (надалі – Порядок). Особливо важливими напрямками, де держава має визначити рівень завданої РФ шкоди для цілей майбутньої компенсації, є втрати земельного фонду, лісового фонду, надр тощо. Порядок визначає профільні міністерства, відповідальні за визначення шкоди і збитків за певним напрямом, які мають розробити відповідні методики розрахунку. Серед таких міністерств згадано і Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.

Проте, жоден із наведених нормативно-правових актів не дає змоги фахово визначити розміри завданої шкоди довкіллю. Наприклад, перелік показників, що враховуються для обрахунку шкоди довкіллю у даних методиках є далеко не повним. Вказане зумовлює просто мізерну «вартість» знищеного довкілля, а отже, суми відшкодування. У зв'язку із зазначеним, досі існує проблема нормативно-правового регулювання обрахунку та фіксації шкоди і збитків, що завдаються довкіллю в ході війни.

3. ЦІНА НЕВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Ціна невирішення проблеми впливу війни на ґрунти може бути надзвичайно високою і має довгостроковий характер. Ось кілька основних аспектів, що підкреслюють серйозні наслідки невирішення цієї проблеми:

1. Втрата продуктивності ґрунту. Це може призвести до продовольчої кризи та збільшення залежності від зовнішніх ресурсів.
2. Екологічні наслідки. Забруднення ґрунтів важкими металами, токсинами та іншими хімічними речовинами може призвести до знищення рослинності та біоти, зниження біорізноманіття та погіршення якості водних ресурсів.
3. Соціальні проблеми. Зруйновані ґрунти можуть призвести до руйнування земельних угідь та житлових зон, спричиняючи масове переселення населення. Це може створити гострі соціальні проблеми, включаючи біженців, бездомних та зниження життєвого рівня.
4. Економічні втрати. Відновлення ґрунтів та інфраструктури після війни вимагатиме значних інвестицій та часу.
5. Глобальні наслідки. Зокрема, це може впливати на світові ціни на продовольство та стабільність геополітичної ситуації.
6. Постійний вплив. Вплив війни на ґрунти може тривати десятиліттями та навіть століттями, особливо якщо не будуть прийняті належні заходи щодо їхнього відновлення та охорони.

Отже, невирішення проблеми впливу війни на ґрунти може призвести до серйозних наслідків для довкілля і для суспільства загалом. Важливо негайно звернути увагу на цю проблему та зосередити зусилля на відновленні ґрунтового покриву та природних ресурсів для забезпечення стійкого та сталого розвитку.

³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text>

⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-98#Text>

У разі продовження чинної політики відновлення ґрунтів, зокрема, на рівні громад, якість життя населення погіршиться, тривалість життя зменшиться через надмірне забруднення, а населені пункти зазнаватимуть економічних втрат.

3. РІШЕННЯ

3.1. Нормативно-правові зміни

1. Для подолання проблеми відсутності бачення повоєнного відновлення ґрунтів та проблеми забруднення ґрунтів у планах повоєнного відновлення громад має бути викладено розділ під назвою "ґрунти".

Розділ "ґрунти" у планах повоєнного відновлення територіальних громад, на нашу думку, може бути структурований таким чином:

I. Вступ

Визначення ролі ґрунтів у процесі відновлення територій ОТГ після війни.

Стандарти та норми щодо використання та охорони ґрунтів, які підлягають застосуванню в ході повоєнного відновлення ґрунтів.

II. Аналіз стану ґрунтового покриву

Огляд даних про стан ґрунтів на території громади після війни.

Виявлення проблемних зон, зокрема забруднених або еродованих ділянок.

Оцінка рівня родючості та придатності ґрунтів для відновлення рослинності та сільськогосподарської діяльності.

III. Встановлення цілей та завдань

Визначення основних цілей використання ґрунтів у процесі відновлення (наприклад, створення зелених зон, забезпечення сталого розвитку).

Формулювання завдань, необхідних для досягнення поставлених цілей, наприклад, відновлення еродованих ділянок, впровадження системи органічного сільського господарства).

IV. Стратегії відновлення та охорони ґрунтів.

Визначення стратегій відновлення еродованих ґрунтів, включаючи заходи з контролю ерозії та регенерації ґрунтового покриву.

Програми збереження та підвищення родючості ґрунтів, використання органічних добрив та вдосконалення методів обробки ґрунту.

Встановлення механізмів контролю за забрудненням ґрунтів та впровадження заходів для їхнього очищення.

V. Управління ґрунтами

Визначення організаційної структури та відповідальних структурних підрозділів, що займаються управлінням ґрунтами.

Розробка місцевої нормативно-правової бази щодо використання та охорони ґрунтів.

Забезпечення співпраці з науковими установами, громадськими організаціями та місцевими жителями для здійснення ефективного управління ґрунтами.

VI. Фінансування та ресурси

Визначення джерел фінансування для реалізації заходів щодо відновлення та охорони ґрунтів.

Залучення міжнародних та державних фондів, спонсорів та інвесторів для забезпечення необхідних ресурсів.

Розробка механізмів моніторингу та оцінки ефективності використання фінансових та матеріальних ресурсів.

VII. Строки і терміни

Обґрунтований розрахунок термінів втілення пропонованих заходів відновлення ґрунтів.
Граничні строки досягнення поставлених цілей.

Санкції за порушення вимог щодо строків та термінів.

VIII. Висновки

Основні висновки, досягнуті у розділі "Ґрунти" плану повоєнного відновлення територіальної громади.

Визначення пріоритетних напрямків дій та рекомендацій для подальшого вдосконалення політики збереження ґрунтів.

2. Кабінетом Міністрів України має бути прийнято відповідну постанову, якою б затверджувались загальні рекомендації щодо формулювання та структури плану відновлення громад. Зокрема, такі рекомендації мають передбачати включення у плани відновлення громад окремого розділу "Ґрунти" і його зміст.

Наприклад, у Японії була прийнята "Основна політика планів реконструкції зруйнованих війною територій", яка закріпила високі стандарти зеленого та сталого розвитку громадських об'єктів. Одним з важливих вимог було забезпечення наявності зелених зон та відкритих просторів, які становили понад 10 % загальної площі міст. Це сприяло створенню символічних доріг та вулиць з деревами у великих містах, що стали одним з проявів післявоєнної реконструкції.

Проте процес відновлення не відбувався без труднощів. Відразу після війни спостерігалася надзвичайна інфляція, яка негативно позначилася на фінансовому стані центральних та місцевих органів влади. За вказівками фінансових консультантів з США, були внесені зміни до проєктів реконструкції в 1949 році. Зокрема, планована площа земель рекультивації для Токіо, найбільш постраждалого міста в Японії, була зменшена у кілька разів, з 20130 гектарів до 4958 гектарів. Пізніше проєкт рекультивації було зупинено лише на 1274 гектарах, що становило всього 6,3 % від загальної запланованої площі. Проєкти в провінційних містах здійснювалися швидше, тому там вдалося уникнути скорочення обсягів відновлення земель. Утім, столиця Японії зазнала значного скорочення обсягів відновлення земель.

У Японії відновлення земель відбувалося за допомогою застосування механізмів юридичного примусу, так званого "примусового перепланування", що було адміністративним заходом у міському плануванні під час відновлення.

Асоціації з землевпорядкування отримали повноваження надавати власникам пошкоджених земельних ділянок інші ділянки землі, які відрізнялися від їхніх попередніх земель з точки зору розташування, родючості та розміру, навіть якщо власники не згодні були з пропозиціями. Це повноваження ґрунтувалося на вимозі отримання згоди не менш як двох третин власників землі на статут та проєкт плану відновлення земель (при цьому площа земель, що перебували у їхній власності, повинна була перевищувати дві третини загальної площі власників землі).

Натомість, відновлення земель у містах здійснювалося шляхом примусового перепланування за згодою комітетів, які склалися з представників землевласників. Цей метод використовувався для розвитку інфраструктури і продовжує застосовуватися

після воєн та катастроф, пройшовши через багаторічний процес проб і помилок, зі створення відповідної правової бази для його здійснення⁵.

3. Створення нормативно-правової бази для реальної та ефективної оцінки забруднення ґрунтів та ґрунтової ерозії, здійснення обрахунків шкоди, що завдається землям та ґрунтам. Зокрема, має бути прийнято наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, який регулюватиме детальну оцінку забруднення ґрунтового покриву та абсолютно нова методика здійснення обрахунків шкоди, що завдається землям та ґрунтам внаслідок війни. Це може включати регулювання здійснення, в тому числі, аналізу вмісту важких металів, хімічних речовин та інших забруднюючих речовин.

З метою належної оцінки впливу війни на ґрунти доцільно використовувати методику, пропонувану Організацією Об'єднаних Націй, під назвою «Система обліку еколого-економічних показників» (надалі - SEEA). SEEA для земель⁶ надає інформацію про землекористування та покрив земель з використанням структур і принципів, викладених у центральному рамковому документі SEEA⁷. Облік земель в рамках SEEA може забезпечити оцінку змінних часток різних видів землекористування та земного покриву в межах країни, області чи територіальної громади. Розуміння цих характеристик і змін є критичним для оцінки впливу воєнних дій, урбанізації, інтенсивності вирощування рослин і тварин, знищення лісів, використання водних ресурсів та інших прямих та непрямих видів використання землі.

Розрахунки за методикою SEEA для землі складаються з двох основних типів обліку:

1. Облік фізичних активів: відображає площу землі за певний період часу залежно від її використання та земного покриву (землекористування та земний покрив). Він показує, як змінюються запаси земель внаслідок людської діяльності та природних процесів.
2. Облік грошових активів: цей тип обліку надає інформацію про загальну вартість землі для різних видів землекористування, таких як сільське господарство, лісівництво, аквакультура та інші галузі людської діяльності. Він зазвичай включає оцінку вартості землі.

Важливим в ході оцінки впливу війни на ґрунт є відображення того, наскільки змінився його стан протягом періоду ведення бойових дій, з урахуванням типів ґрунтів. За методикою SEEA для землі, це здійснюється шляхом створення матриці змін.

Матриця зміни земного покриву — це таблиця, яка показує, які обсяги землі змінилися з одного типу на інший за певний період часу. У таблиці показано площу різних типів покриву на початку періоду, будь-які збільшення чи зменшення, які відбулися протягом визначеного періоду, площу кожного типу покриву наприкінці періоду.

Іноді територіальна громада може володіти певними даними про стан довкілля в межах території громади, але можуть існувати і прогалинами в частині тих чи інших окремих аспектів. У таких випадках можна провести попередні розрахунки вартості земель, що розташовані на території громади, де прогалини заповнюються найбільш ймовірними даними. Це допомагає зрозуміти масштаб прогалин у даних та потребу у встановленні додаткової інформації, її визначенні.

⁵ <http://epl.org.ua/eco-analytics/dosvid-yaponiyi-u-povoyennomu-vidnovlenni-zemel/>

⁶ https://seea.un.org/sites/seea.un.org/files/seea_technical_note_-_land_jan_2017_draft.pdf

⁷ https://seea.un.org/sites/seea.un.org/files/documents/EA/seea_ea_white_cover_final.pdf

Якщо наявні дані знаходяться в іншій територіальній громаді або в органі державної влади, то відповідній територіальній громаді необхідно створити умови для належного обміну даними про стан довкілля.

4. Прийняття на рівні громади програми запобігання ерозії ґрунтів. Така програма може включати впровадження системи терасування, висіву культур, які добре утримують ґрунт (наприклад, легкокоренових рослин), протиерозійні насадження дерев та чагарників для зміцнення ґрунтового покриву.

5. Прийняття на рівні громади програми управління водними ресурсами. Така програма має передбачати, серед іншого, створення систем дренажу та зрошення, що дозволяють забезпечувати оптимальний режим вологості для рослинності, уникати надмірного зволоження або переосушення, що може спричинити деградацію ґрунтів.

6. Прийняття на рівні громади програми збереження біологічного різноманіття. Вона має включати створення заповідних зон, охоронних насаджень та природних коридорів для збереження різних видів рослин та тварин.

7. План відновлення повинен передбачати залучення громадськості до процесу охорони та відновлення ґрунтів. Має бути створено порядок інформування та освіти мешканців про значення збереження ґрунтового покриву та екологічні практики, що можуть сприяти покращенню стану ґрунтів на території громади.

3.2. Адміністративно-інституційні зміни

1. Створення у структурі об'єднаної територіальної громади окремої структурної одиниці, відповідальної за здійснення повоєнного відновлення, зокрема, ґрунтів.
2. Проведення підготовки кадрів органу місцевого самоврядування для здійснення заходів відновлення довкілля, зокрема, ґрунтів.
3. Закріплення за посадовими особами органів місцевого самоврядування обов'язків зі створення та наповнення відкритих електронних систем звітності про проведення заходів відновлення ґрунтів.
4. Закріплення за посадовою особою органу місцевого самоврядування обов'язку із проведення просвітницької діяльності серед місцевих мешканців щодо важливості та порядку здійснення заходів із відновлення ґрунтів.
5. Налагодження співпраці між органами місцевого самоврядування та органами Державної екологічної інспекції щодо оцінки та фіксації шкоди, що завдається ґрунтам.

3.3. Бюджетні зміни

1. Створити місцевий фонд охорони довкілля шляхом прийняття відповідних локальних актів на рівні громади. Джерела наповнення: відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю; штрафи за правопорушення у сфері охорони довкілля, що у повному обсязі повинні направлятися виключно у фонд. Кошти із місцевого фонду можуть направлятися виключно на природоохоронні заходи, зокрема на втілення заходів плану відновлення громади в частині відновлення ґрунтів.
2. Реформувати Державний фонд охорони навколишнього природного середовища: кошти із державного фонду можуть направлятися виключно на природоохоронні заходи, зокрема на втілення заходів плану відновлення об'єднаних територіальних громад (у розмірі, якого не вистачає із місцевого фонду охорони довкілля) в частині відновлення ґрунтів. Джерела наповнення: відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю, штрафи за правопорушення у сфері охорони довкілля (відносно об'єктів державної власності) перераховуються у

- повному обов'язі у Державний фонд охорони навколишнього природного середовища.
3. Передбачити у державному бюджеті фінансування процесу розробки та прийняття нормативно-правових актів, згаданих у розділі 4.1. аналітичного дослідження
 4. Передбачити у місцевому бюджеті фінансування процесу розробки та прийняття нормативно-правових актів, згаданих у розділі 4.1. аналітичного дослідження.
 5. Передбачити у місцевому бюджеті фінансування реалізації програми запобігання ерозії ґрунтів.
 6. Передбачити у місцевому бюджеті фінансування реалізації програми управління водними ресурсами.
 7. Передбачити у місцевому бюджеті фінансування реалізації програми збереження біологічного різноманіття.
 8. Передбачити у місцевому бюджеті фінансування заходів інформування громадськості про процеси відновлення ґрунту, що здійснюються на виконання плану відновлення громади.

5. ПОЗИЦІЇ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН ТА ДІЇ ЩОДО НИХ

5.1. Підтримка впровадження пропонованих змін

Вищі органи державної влади недостатньо свідомі наслідків неналежного відновлення ґрунтів чи не здійснення необхідних процедур відновлення. У них відсутнє бачення катастрофічності екологічної шкоди, що може мати місце. Дії: інформування через круглі столи та залучення до впровадження стандартів відновлення ґрунтів, до розробки і прийняття нормативно-правових змін у даній сфері.

Органи місцевого самоврядування не мають достатньо знань і розуміння правильних шляхів відновлення ґрунтів. Дії: підвищення кваліфікації та екологічної свідомості посадових осіб органів місцевого самоврядування.

Громадські природоохоронні організації зацікавлені у вирішенні проблем, готові до співпраці. Дії: залучати до спільних заходів адвокатування змін, лобювання законопроектів, спільних інформаційних кампаній.

Громадськість (активна). Обсяги шкоди доквілля викликають в суспільстві широкий резонанс. Громадськість обурюється втратою ґрунтом його корисних властивостей, зокрема, в частині сільського господарства. Дії: спрямовувати енергію активістів у конструктивне русло: долучити до написання запитів та звернень у відповідні органи публічного управління.

5.2. Противники впровадження пропонованих змін

Великі корпорації та індустріальні гіганти. Деякі компанії, особливо ті, що займаються видобутком корисних копалин або промисловим забрудненням, можуть мати інтерес у тому, щоб мінімізувати регулювання та контроль за їх діяльністю. Впровадження прозорих процедур повоєнного відновлення може вимагати збільшення витрат на охорону довкілля та екологічно чисті технології, що може позначитись на їх прибутках. Дії: проведення інформаційної кампанії щодо необхідності відновлення ґрунтів, ініціювання судових процесів.

Певні політичні сили. Впровадження прозорих процедур може вимагати змін у законодавстві та політиках, що регулюють діяльність, зокрема, у фронтів та

прифронтовій зонах. Політичні сили можуть мати свої власні інтереси та погляди на відновлення, які можуть суперечити прозорому підходу, або вони можуть боятись, що прозорість демонструвати їхню недостатню увагу до проблеми. Дії: проведення інформаційної кампанії щодо необхідності відновлення ґрунтів, ініціювання розголосу даної тематики у політичних колах.

Корумповані особи та структури. Наявність корумпованих осіб у владних структурах може спричинити опір щодо впровадження прозорих процедур, оскільки це може загрожувати їхнім нелегальним діям та вигодам. Дії: моніторинг впровадження процедур відновлення ґрунтів у плани відновлення громад, ініціювання судових процесів, звернення до уповноважених антикорупційні органи.

5.3. Соціальні ризики впровадження пропонованих змін

Існування недовіри до нових підходів та «зеленого» відновлення можуть призвести до відмови виконувати правильні процедури та створити соціальну неприйнятність з боку громадян. Дії: активна просвітницька діяльність щодо сучасних підходів відновлення ґрунтів та цілей сталого розвитку.

6. КАРТА ВИКОНАВЦІВ

Органи місцевого самоврядування: розробка, прийняття і виконання плану відновлення громади, програми запобігання ерозії ґрунтів, програми управління водними ресурсами, програми збереження біологічного різноманіття.

Кабінет Міністрів України: прийняття постанови, якою затвердити загальні рекомендації щодо формулювання та структури плану відновлення громад.

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України: прийняти наказ, який регулюватиме детальну оцінку забруднення ґрунтового покриву.

Державна екологічна інспекція: надавати підтримку органам місцевого самоврядування в частині фіксації та оцінки шкоди, що завдана ґрунтам.

7. КАРТА КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ

Кабінет Міністрів України: керівництво та координація роботи Міндовкілля.

Державна екологічна інспекція: контроль за дотриманням екологічного законодавства в ході здійснення заходів відновлення ґрунтів.

Громадянське суспільство: громадський контроль за дотриманням вимог законодавства та екологічних стандартів в ході здійснення заходів плану відновлення громади щодо відновлення ґрунтового покриву, впровадження документів регулювання здійснення процедури відновлення.

8. ВИСНОВКИ

З урахуванням нищівного впливу війни на довкілля України, зокрема, на ґрунти, та визначальної ролі територіальних громад для втілення на практиці ідей зеленої та сталої відбудови України, питання відновлення ґрунтів має бути належно регламентовано програмами відновлення територіальних громад. Відповідний розділ у

планах відновлення територіальних громад має бути структурований та містити всі необхідні для ефективного втілення відновних заходів елементи. В ході повоєнного відновлення ґрунтів має бути вжито належних заходів, що дозволять відновити стан ґрунту і відповідатимуть найвищим стандартам. При цьому, важливим для такого процесу є здійснення оцінки стану ґрунтів після війни та обрахунок завданої їм шкоди. Для цього, плани відновлення територіальних громад мають узгоджуватись із чинним нормативно-правовим регулюванням в цій сфері, враховувати стандарти Організації Об'єднаних Націй. В ході розробки і здійснення планів повоєнного відновлення територіальних громад важливо враховувати успішний досвід прогресивних держав, що стикались із подібними проблемами, наприклад, досвід Японії. Як наслідок такого підходу плани повоєнного відновлення громад, зокрема, в частині ґрунтів, мають шанси стати не лише ідеями та цілями, а дійсно бути втіленими на практиці.

Ця публікація підготовлена МБО “Екологія-Право-Людина” в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Рада в Україні. Зміст публікації є винятковою відповідальністю Рада та його партнерів і не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.